

NAXÇIVANDA CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN EV-MUZEYİNİN AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi

- Əziz dostlar, xanımlar, cənablar, bacılar, qardaşlar!

Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, incəsənətinin görkəmli nümayəndələri, alimlər!

Üç gündür ki, Naxçıvandayıq. Burada Naxçıvanın Muxtar Respublika kimi yaranmasının 75-ci ildönümünü təntənə ilə qeyd edirik. Mən bu üç gün ərzində bəlkə də son aylarda bu qədər enerji ilə işləməmişdim, bu qədər ayaqüstə durmamışdım, insanlarla bu qədər əlaqədə olmamışdım. Çünki bilirsiniz ki, mən Amerikada cərrahiyyə əməliyyatı keçirəndən sonra həkimlər mənə göstəriş vermişdilər ki, çox ciddi rejimdə olmalıyam. Mən bu rejimi çoxdan pozmuşam. Amma bu günlərdə tamamilə pozmuşam. Nə üçün əl çalırınsız, rejimi pozduğuma görə? Əksinə, siz gərək deyəydiniz ki, rejimi pozmayın, biz sizə məsləhət görmürük. Çünki niyə, mənim çiyinlərimdə ağır yük var, Azərbaycan xalqının, müstəqil Azərbaycanın Prezidenti kimi məsul bir yük var. Mən bu yükü üzərimə götürərkən, çiyinlərimə alarkən dərk edirdim ki, bu, asan məsələ, asan iş deyil.

Xüsusən, xatırlayın, 1993-cü ildə Azərbaycanın o vəziyyətində mən buradan, Naxçıvandan Bakıya dəvət olundum və getdim. O vaxt Naxçıvanın da nə qədər ağır vəziyyətdə olduğunu görürdüm. Ancaq Bakının o qədər ağır vəziyyətdə, Azərbaycanın da o qədər ağır vəziyyətdə olduğunu təsəvvür edə bilmirdim. Amma gəldim, gördüm. Bilirsiniz ki, mənə təklif olunan vəzifəyə bir neçə gün razılıq vermədim. Ancaq düşündüm, fikirləşdim ki, bizim bu

millət, dövlət, ölkə, Azərbaycan dağılır, parçalanır. Bəs nə olacaq? Xalqımız nə olacaq? Şübhəsiz ki, xalq heç vaxt ölməz.

Mən dünən dedim, - Naxçıvan Azərbaycanın bir parçası kimi və vaxtilə Atabəylər hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın paytaxtı və mərkəzi kimi dəfələrlə hücumlara məruz qalıbdır, yerlə yeksan olubdur, kül olubdur. Amma qalxıbdır, yaşayıbdır. Ancaq xalqı öldürmək mümkün deyildir. Xalqı əzmək, sıdırmaq, onun inkişafını böyük bir zaman çərçivəsində dayandırmaq mümkündür və mümkün olubdur. Bizim xalqımız öz çoxəsrlik tarixində bunların hamısını görübdür.

Bunları düşünərkən mən fikirləşdim ki, indi xalqı bu vəziyyətdə qoymaq olmaz. Ona görə də mən, xatirinizdədir ki, iyunun 15-də bu vəzifəni öz üzərimə götürdüm. Bir halda ki, götürdüm, bunu daşımalıyam - xəstəyəm, xəstə deyiləm. İndi xəstə deyiləm. Amma ürəyimdə cərrahiyyə əməliyyatı aparıblar. Bu, asan bir iş deyildir. İndi burada elə bir adam tapılmaz ki, ürəyində cərrahiyyə əməliyyatı aparılmış olsun. Amma mənim ürəyimdə ediblər. Bundan sonra, təbiidir ki, həkimlər mənə deyirdilər ki, altı ay gündə iki saatdan artıq işləməməlisən, bir il də tamamilə rejimdə olmalısan. Mən bunları pozdum. Allah da mənə kömək edir. Bu məsuliyyəti üzərimə götürərək, bu gün də bu qədər, belə gərgin işləyərək həmişə düşünmüşəm: bizim ulu babalarımız, əcdadlarımız, bizdən əvvəlki nəsillər Azərbaycanı yaradıblar, yüksəldiblər, Azərbaycan xalqını inkişaf etdiriblər. Xüsusən, Azərbaycanın mütəfəkkir, uzaqgörən insanları,- onların içərisində şübhəsiz ki, yazıçılar, alimlər, mütəfəkkirlər də, Şərqi hər tərəfi əhatə etdiyi bir yerdə, Azərbaycan da Şərqi içərisində olduğu bir məkanda Azərbaycanı daha çox inkişafa və mədəniyyətə, daha çox dünyəviliyə aparıblar.

Mən dünən çıxışımda dedim, bu gün də deyirəm, - Azərbaycan bizi əhatə edən istər uzaq, istər yaxın - bütün Şərqi ölkələrindən bu gün fərqlənir. Nəyə görə fərqlənir? Əgər bizim ulu babalarımız, əcdadlarımız Azərbaycanda mədəniyyəti, elmi, dünyəviliyi, tərəqqini yaratmasaydılar, onu inkişaf etdirməsəydilər, bəli, Azərbaycan belə olmazdı. Azərbaycanda insanlar bu gün də çadra

altında olacaqdılar. Azərbaycan öz milli ənənələrini, dəyərlərini, dini dəyərlərini qoruyaraq, saxlayaraq, inkişaf etdirərək eyni zamanda dünyəvi mədəniyyətə doğru gedibdir. Azərbaycan xalqının buna nail olmasında Azərbaycanın böyük simalarının, o cümlədən dahi insan Cəlil Məmmədquluzadənin - Mirzə Cəlilin xüsusi xidməti və rolu olubdur.

Əgər Cəlil Məmmədquluzadə kimi şəxsiyyət dünyaya gəlməsəydi, öz fəaliyyətini göstərməsəydi, əgər “Molla Nəsrəddin” jurnalı yatmış insanları qaranlıqdan çıxarmağa çalışmasaydı, əgər onun “Ölülər” əsəri insanların gözünü real dünyaya açmasaydı xalqımız bu qədər inkişaf edə bilməzdi. Bu sözlər təkcə Cəlil Məmmədquluzadəyə aid deyil, bizim çox dahilərimizə aiddir. Ancaq biz bu gün məhz Mirzə Cəlilin evinə gəlmişik və burada onun xatirəsini yad edirik. Ona görə də mən bu sözləri deyirəm.

Bəli, Azərbaycanın dahi insanları çoxdur. Əkrəm Əylisli bir yazıçı kimi onlardan üçünün adını çəkdi. Amma mən onların, yüzlərinin adlarını çəkə bilərəm. Azərbaycanın böyük tarixini götürsək, lap müasir tarixini götürsək, XX əsri, XIX əsri götürsək belə şəxsiyyətlər çoxdur.

Azərbaycanın zənginliyi bir də ondan ibarətdir ki, ölkəmiz elə insanlar yetiribdir ki, bu insanlar kütləni, xalqı oyada bilib, qaldıra bilib, onlarda milli ruhu inkişaf etdirə bilib, milli ruhu canlandırma bilib və millətimiz millət olub, millətimiz inkişaf edibdir.

Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı həqiqətən unudulmayıbdır. Ancaq hesab edirəm ki, onun fəaliyyətinə, yaradıcılığına nə qədər yüksək qiymət versək də, yenə də onun borcundan çıxma bilmərik.

Görülən işlərin sırasında, xatirimdədir, mən 70-ci illərdə Bakıda bizim bir neçə ədəbiyyat, musiqi, mədəniyyət xadimlərinin ev muzeylərinin açılması haqqında qərarlar qəbul edərkən Cəlil Məmmədquluzadənin Bakıda ev muzeyinin açılması haqqında da qərar qəbul etdim. Orada işlədiyim dövrdə bir neçəsini mən yarada bildim. Üzeyir Hacıbəyovun, Səməd Vurğunun ev muzeylərini yaratdım. Bülbülün, Cəfər Cabbarlının ev

muzeylərini yaratdım və Cəfər Cabbarlıya böyük heykəl ucaldım. Amma gedəndən sonra işlərim yarımçıq qaldı.

Yarımçıq qalan işlər çox idi. Ancaq bu sahədə - mədəniyyət sahəsində məni həmişə narahat edən bir də o idi ki, mən 1981-82-ci illərdə böyük cəsarət göstərərək Hüseyn Cavidin cənazəsini Sibirdən Azərbaycana gətirdim. Bakıya gətirdik. O vaxt orada iştirak edən hörmətli elm və mədəniyyət xadimlərimizlə məsləhətləşirdik. Əksəriyyət belə fikirdə idi ki, Hüseyn Cavidin cənazəsini Bakıda, Fəxri xiyabanda torpağa vermək lazımdır. Mən isə dedim - yox, onu Naxçıvana aparmaq lazımdır.

Fəxri xiyabanda dahilərimiz yan-yanadır, hamısına böyük hörmət var. Amma Hüseyn Cavid həm əsərlərinə görə, həm də əqidəsinə görə o qədər ağır cəzalandığına görə və bütün xidmətlərinə görə, güman edirəm ki, xüsusi bir abidəyə layiqdir. Ona görə də qoy qədim Azərbaycan diyarı Naxçıvanda əcdadlarımız tərəfindən yaradılmış abidələrlə yanaşı, bizim yaratdığımız bir abidə də olsun. Əcəmi Naxçıvanının Mömünə Xatun abidəsi ilə yanaşı, bizim dövrümüzün də bir abidəsi olsun. Bir də ona görə ki, Cavid bu torpaqda doğulubdur. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində doğulmuş adamların hamısı Bakıda torpağa verilsə, onda bəs Azərbaycanın başqa yerləri kasıb olacaq axı.

Hamı mənimlə razı oldu. Gətirdik buraya və o vaxt mən elan etdim ki, onu adi qəbiristanda yox, Naxçıvan şəhərinin mərkəzində, öz ata-baba evinin yanında,- ora elə şəhərin mərkəzi idi, - torpağa verək və böyük bir abidə yaradaq. Amma bilirsiniz ki, bundan sonra mən Azərbaycanı tərk etdim. Mən gedəndən sonra hər şey qaldı. Məni yandıran bu idi. Buna görə də mən o vaxt düşünürdüm, - bəlkə də səhv etdim, bəlkə də lazım deyildi, bəlkə də elə Fəxri xiyabanda olmalı idi. Düşünürdüm, maraqlanırdım Naxçıvanda bir abidə yarandı? Yox, yox.

1990-cı ilin isti yayı - iyun ayı idi. Buraya gəldim, məni çox hərəzlə qarşıladılar. Əkrəm Əylisli gəlmişdi, gedib o həyətdə söh-bət edirdik- bacımın xırda bir koması vardı, yadıncadır? Orada bir balaca nəfəs alandan sonra dedilər ki, meydana Naxçıvanın hər yerindən adamlar toplaşib. Həqiqətən, yüz minə

qədər adam toplaşmışdı, onlarla görüşmək lazım idi. Dedim, yox, onlarla görüşməzdən qabaq mən gərək Hüseyn Cavidin məzarını, qəbrini ziyarət edim. Gedib nə gördüm - bir başdaşı var, başqa heç bir şey yoxdur. Qəlbim daha da incidi.

Naxçıvanda işləyirdim. Demək olar ki, bütün ağır işlərlə bərabər fikirləşirdim ki, nə edim, öz niyyətimi necə yerinə yetirim. Yerli memarlar bir-iki layihə yaratdılar. Amma vəsait yox, başqa şey yox, Naxçıvanın özünü sıxırlar, qoymurlar. Və belə oldu ki, getdim. Demək, Allah mənim tərəfimdə imiş. Getdim və Bakıya gəlib bir neçə işləri qurtarandan sonra 1982-ci ildə qəbul etdiyim həmin qərarın həyata keçirilməsinə nail oldum. İndi Hüseyn Cavidin məqbərəsini gedib gördünüz.

Gəlib öyrəndim ki, Mirzə Cəlilın Bakıda ev muzeyi yaranmayıbdır. Bu o qədər çətin bir şey deyildi. Göstəriş verdim, təmir etdilər, hazırladılar. O vaxtları, mənim vaxtımda bunu mən niyə yerinə yetirə bilmədim? Çünki onun qohumları orada yaşayırdılar və onlara ev vermək lazım idi ki, çıxsınlar. Onlara da ev verdik, birini, ikincisini verdik, üçüncüsünü də verdik. Bəziləri çıxdı, amma biri çıxmadı. Qabilin yadındadır. Elə Cəfər Cabbarlının ailəsi də mənim başıma o işləri gətirdi. Cəfər Cabbarlının evini azad etmək istəyirdim. Oğlu deyirdi ki, mən buradan çıxmaram ki, çıxmaram. A kişi, şəhərin mərkəzində sənə yaxşı ev veririk. O deyirdi ki, dağlı məhəlləsindən çıxmaram. Yaxşı, o vaxtkı Lenin meydanında - indi Azadlıq meydanıdır - yaxşı binalardan birində ev verdik, ikincisini verdik, üçüncüsünü verdik... Sonra qızı Gülarə xanımın köməyi ilə bunları birtəhər yola gətirdik, orada Cəfər Cabbarlının ev muzeyini düzəlttik.

Burada da belə bir hadisə ilə rastlaşdıq və bu məsələni mən həll edə bilmədim, yəni çıxıb getdim, qaldı - o vaxtdan, mən gedəndən Azərbaycana yenidən qayıdanadək qaldı. Mən gəlib Bakıda Cəlil Məmmədquluzadənin ev muzeyini yaratdım. Bunu, şübhəsiz ki, burada da etmək istəyirdim. Mən burada Hüseyn Cavidin ev muzeyini Azərbaycanda işləyərkən yaratmışdım. Ancaq 1990-cı ildə Naxçıvana gələrkən gedib gördüm ki, bərbad vəziyyətdədir və ətrafı da, məni bağışlayın, üzr istəyirəm, naxçıvanlılar bilirlər,

zibillik idi. Ora keçmək mümkün deyildi. Amma Cəlil Məmmədquluzadənin buradakı ev muzeyini mən o vaxt təşkil edə bilməmişdim. Bu da mənim arzum idi. Bu arzuma da çatdım. İndi sizinlə birlikdə Cəlil Məmmədquluzadənin Naxçıvanda, doğulduğu, yetişdiyi bu torpaqda, yaşadığı evin qarşısına gəlmişik və burada yaradılmış muzeyi birlikdə açırıq.

Burada deyildi, - Naxçıvan böyük, dahi insanlar yetirmişdir. Naxçıvan torpağı doğrudan da çox qərribə bir torpaqdır. Amma Cəlil Məmmədquluzadənin doğulduğu bir kənd də var - Nehrəm kəndi. Orada doğulubdur, dünyaya gəlmişdir. O kənd çox qərribə bir kənddir. Həqiqətən çox mövhumatçı bir kənddir, dinə çox bağlı kənddir. Amma eyni zamanda, təsəvvür edin, o kənddə doğulmuş adam - onun atası Məmmədqulu kişi öz oğlunu o kənddən ayırır, Qori seminariyasına, bura, Naxçıvana oxumağa göndərir. Bu kənd qeyrətli insanlar kəndidir. Mən o kəndi həmişə sevmişəm. Xatirimdədir, 40-cı illərdə mən Naxçıvanda yaşayanda Cəlil Məmmədquluzadənin qızı Münəvvər xanım burada idi, mən onunla dəfələrlə görüşürdüm. Mən gənc idim, onunla yaş fərqi böyük idi. Ancaq Cəlil Məmmədquluzadəyə görə onu daha yaxından tanımaq, öyrənmək üçün çalışırdım, görüşürdüm. O vaxt onunla görüşmək də asan deyildi. O, SSRİ-nin deputatı idi. Ancaq görüşürdüm.

Bu kənd qərribə bir kənddir. Elə Cəlil Məmmədquluzadə kimi şəxsiyyəti dünyaya gətirdiyinə görə bu Nehrəm kəndi xüsusi hörmətə layiqdir. Amma təkcə ona görə yox. Orada həmişə çox qəhrə-man insanlar yaşayıb. Oranın xüsusi mühiti var. Məlumdur ki, 1918-ci ildə erməni daşnakları Naxçıvana hücum edib naxçıvanlıları qıran zaman, Andronikin ordusu buradan keçən zaman nehrəmlilər onun dərslərini vermişdilər. Nehrəm belə qəhrə-man insanların kəndidir. Mən bunu bir daha öz həyatımda hiss etdim.

1987-ci ildə mən Moskvada istefaya gedəndən sonra həyatımda çox ağır dövr başladı. Bu dövrdə, məlumdur, mənim əleyhimə nə qədər böhtanlar, yalanlar yaymağa çalışdılar. Həm Moskvada, təəssüflər olsun ki, Azərbaycanın özündə də. Bu ağır dövrü mən

yaşadım. Ancaq Naxçıvan əhalisi, xüsusilə nehrəmlilər o vaxt mənim arxamda möhkəm dururdular. Bir neçə faktlar var. Hamısını demək istəmirəm. Amma birini demək istəyirəm. Mənə ikinci dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilmişdi və ona görə də o vaxtkı Sovet İttifaqının Ali Sovetinin qərarı ilə iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı alan şəxslərin sağlığında onların heykəli, büstü qoyulurdu. Bu qərar ilə Naxçıvanda mənim büstüm qoyulmuşdu. O vaxtlar, mənim əleyhimə işlər gedən zaman buradakı bəzi yaltaqlar, o cümlədən Bakıda xalqına xain olan insanlar Moskvaya yaltaqlıq etmək üçün deyirdilər ki, Heydər Əliyevin büstü dağıdılın. Baxmayaraq ki, SSRİ-də heç bir yerdə qurulan büstlərin biri də dağıdılmadı, hamısı durur. Amma burada bu addımı atmaq istə-mişdilər.

Ermənilər bura hücum edən zaman,- məlumdur ki, Moskvada mənim hakimiyyətdən getməyimin səbəbkarlarından biri də erməni lobbisi oldu, ermənilər oldular, - ermənilərin gecə gəlib bu büstü dağıtmaq istəməsi təhlükəsi olmuşdu. Nehrəmlilər aylarla gecə-gündüz orada növbə çəkmişdilər və büstü qoruyub saxlamışdılar. İş onda deyil, o büstü dağıda da bilərdilər. Həyatdan o qədər incimişdim ki, mən sizə açıq deyirəm, xidmət etdiyim hakimiyyətdən, o partiyadan o qədər incimişdim ki, mənim üçün fərqi yox idi - büst var, yoxdur. Mən ümumiyyətlə, - sabah yaşayacağam, yaşamayacağam, - belə bir psixoloji vəziyyətdə idim. Mənim üçün bunun fərqi yox idi. Amma insanların sədaqətliliyinə, mərdliyinə baxın. Bunun əsas təşkilatçısı nehrəmlilər olmuşlar. Ona görə Mirzə Cəlil öz xalqın millətinə nə qədər sədaqətli olduğu kimi, nehrəmlilər də həm Mirzə Cəlil irsinə, həm Azərbaycan xalqına, həm Azərbaycan dövlətinə və onların sevdiyi insanlara o qədər sədaqətlidirlər. Mən bu sözləri bu gün nehrəmlilərə böyük hörmət və ehtiram hissi ilə deyirəm.

Bilirsiniz, mən xoşbəxt günlərimdən birini yaşayıram. Nə üçün? Çünki arzuma çatmışam. Çünki Mirzə Cəlilin ev-muzeyini yaratmaq istəmişəm, bunu da yaratmışam. Azərbaycanın mötəbər adamları ilə bir yerdəyəm və bunu bir yerdə açırıq. Allah Mirzə

Cəlilə rəhmət eləsin. Mirzə Cəlilin irsi, şəxsiyyəti, xidmətləri Azərbaycan xalqının qəlbində əsrlərlə yaşayacaqdır.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev mərasimdən sonra Cəlil Məmmədquluzadənin ev-muzeyi və onun eksponatları ilə tanış oldu.

1999-cu il oktyabrın 14